

SLOVENSKA ŽENA

Zbrala in uredila

MINKA GOVEKARJEVA

1926

O pri iki razstave „Slovenska žena“ na velesejmu v Ljubljani izdalo Splošno žensko društvo.

Slovenke in slovensko slovstvo

Leta 1848 je posijala pomlad na vse avstrijske narode, torej tudi na našega. Pomlad je ogrela starce in razplamtela mladino. «Svoboda!» — ta klic je opajal vsa srca, in Slovenci, dotlej skriti, so planili javno na delo. Slovensko gledališče v Ljubljani je smelo igrati v deželni hiši, ustanovila se je vrsta narodnih društev, a kmalu tudi novih listov. Svoboda je klicala talente na dan, a polnilo jih je prekipevajoče navdušenje za slovensko narodnost in hrepenenje dvigniti dotlej zatirano našo vedo in umetnost.

V pomladni dobi tega narodnega navdušenja in hrepenenja sta vzcveteli tudi dve cvetki poezije: Fanika in Josipina.

Fany Hausmannova

Prva slovenska pesnica in bržčas vobče prva slovenska ženska, ki je v večji meri sodelovala pri slovenskih javnih prireditvah v Celju, je bila Fany Hausmannova. Bila je hči Jos. Lud. Hausmanna, lastnika graščine Novo Celje v Petrovčah pri Celju. Imela je nesrečno mladost.

Zaradi nesrečnih spekulacij ji je namreč oče popolnoma ubožal. L. 1851. so ga obtožili celo goljufije. Po večmesečnem zaporu pa ga je celjska porota soglasno oprostila. Širt na duši in telesu je kmalu nato umrl. Mater je izgubila Fany že prej, tako je postala popolna sirota.

Ko ji je bil oče v ječi, je stanovala Fanika, edinka, v koči nasproti jetnišnice. Po očetovi smrti se je vrnila v Petrovče in je ondi dve leti nato, l. 1853, stara nekaj nad trideset let, pri nekem kmetu na sušici preminula.

Revolucijsko leto 1848 in ilirski pokret sta vsekakor vzbudila tudi Fany Hausmannovo. Občevalni jezik v njeni rodbini je bil večinoma nemški, toda oče in hči sta pač imela stike s

Minka Govekarjeva :

Lujiza Pesjakova

Dne 31. marca 1898. je v Ljubljani umrla po dolgi in mučni bolezni pisateljica Lujiza Pesjakova. Njeni svojci so priobčili v takratni zagrizeno nemški Laibacher Ztg., ki jo je urejal poljski

renegat Ohm - Januschowsky, mrtvaški list; a fanatik renegat ni smatral za dostojno, da se ugledne ljubljanske gospe in priznane pisateljice slovenske spomni vsaj z beležko. «Slovenski

Narod» so pokojničini svojci prezrli, vendar je prinesel 2. aprila topel nekrolog (št. 74).

«Prešernova najnadarjenejša učenka, Josipa Cimpermana najboljša prijateljica, najodličnejša in najplodovitejša slovenska pesnikinja je umrla», piše takratni S. N. «Bila je duhovita, plemenita, izredno ljubezniva dama, simpatična vsakomur, kdorkoli je imel srečo, da se je seznanil z njo поблиže. Kot hčerka rodoljubnega dr. Crobatha je bila tudi Lujiza domoljubka; njeno občevanje z dr. Jan. Bleiweisom, očetovim koncipijentom dr. Fr. Prešernom in z drugimi veleumi pa jo je nagnilo na to, da je še miado dekletke prišlo za pero ter ga je odložila šele malo pred svojo smrtjo... Pokojnica je bila literarno visoko naobražena ter je govorila in pisala več tujih jezikov. Mila usoda jo je obdabila s petero hčerkami, katerih najstarejša, Helena je bila svoj čas slavna operna pevka, in s tremi unuki, ki so bili ljubljenci pokojnice. Posvetila jim je nekaj svojih najlepših pesmic...»

Tako je poročal «Sl. N.», dočim so jo njeni najbližnji sorodniki, njeni najožji prijatelji in prijateljice v lastnem glasilu popolnoma zamolčali! Fanatizem takratne ljubljanske nemškutarije je pač sezal celo v grobove.

Lujiza se je narodila 12. junija 1828 v Ljubljani kot hčerka odvetnika dr. Blaža Crobatha in njegove žene Josipine, rodom Poljakinje. Izredno nadarjeno dekletce se je po dovršeni ljudski šoli z vso resnostjo ukvarjalo še s predmeti šesternih gimnazijskih razredov ter se je učila italijanščine, francoščine in angleščine. Na njen nagli duševni in estetski razvoj pa so močno vplivala očetova izbrana družba ter opetovana potovanja.

L. 1848 se je omožila s trgovcem S. Pesjakom in mu rodila petero otrok. Živela je večinoma v nemški družbi in občevala največ v nemščini. Bajje je kot petnajstletno dekletko napisala prvo pesnitev v nemščini. Slovenski je začela pisati šele v zakonu in sicer pesni in prozo. Pošiljala je svoje spise Bleiweisovim «Novicam» (1865), Janezičevemu «Sloven. Glasniku», «Besedniku», Stritarjevemu «Zvonu», «Zori», «Kresu», kasneje «Ljublj. Zvonu», posebno često Tomšičevemu «Vrtcu», kjer je bil nekaj časa pesniški urednik Fr. Levstik, «Mohorjevi družbi» i. dr. Delovala je tudi na dramatičnem polju, prevela nekaj igrice (Pokojni moj, Strup, Svitoslav Zajček in Zabavljica), napisala dramatični prizor «Na Koprivniku» ter spesnila A. Foersterju operetno besedilo «Gorenjskega slavčka».

Največje in umetniško njeno delo je roman «Beatin dnevnik», ki je izšel v Krajčevi «Narodni biblijoteki»; njeno glavno pesniško

delo pa so «Vijolice», zbornik pesmi za mladino (1889), najboljše berilo svoje vrste v svoji dobi. Slikovito in plastično je bilo njeno pripovedanje v potopisih in spominih iz detinstva, lepe njene pesmi s potovanj po Italiji in Švici. Prevajala je tudi iz slovenščine na nemški jezik (n. pr. Prešerna).

Lujiza Pesjakova je bila idealna romantikarica čisto lirskega značaja, iščoča predvsem lepoto in ideal. Verjetnost opisovanih dogodkov ji ni bila bistveno važna. Oblika ji je bila skrbna, a jezik in stil vplivana po nemščini, zato včasih okorna. Dokler so Cimperman, Levec in drugi uredniki pilili njene spise, je bila neoporečno ugledna pisateljica, čije pristno žensko liričnost, romantični idealizem in vzgledno vztrajnost sredi nemškutarskega sorodstva je priznaval vsakdo. Ko je l. 1893 izgubila s Cimpermanom svojega literarnega in zlasti jezikovnega mentorja, pa je omagala. Umrla je stara skoraj 70 let. Kot mladinska pisateljica in iskrena ženska lirikinja ostane častno zabeležena v slovenski slovstveni zgodovini.

Minka Govekarjeva :

Pavlina Pajkova

Rojena je bila l. 1854 v Paviji, v Lombardiji ter je potomka poitalijančene rodbine, dasi je bil njen oče l. 1848 slovenski drž. poslanec. Mati, doma iz Gorice, je bila dvorna dama na burbonskem dvoru. Svoja detinska leta je preživela v Milanu, Trstu in Gorici. Roditelje je izgubila jedva šest let stara. Odtlej je živela pri svojem stricu, dež. poslancu Matiji Doljaku, dobrem Slovincu v Solkanu. Vendar pa je bil tudi v njegovi hiši občevalni jezik italijanski. S posli in vaščani je govorila Pavlina nekoliko slovensko.

Šolala se je v Gorici; 11 let stara devojka pa se je že morala vrniti v Solkan, da je pomagala v stričevem gospodinjstvu. Odvetnik dr. Lavrič, vrl narodnjak in pa rodoljub Ernst Klavžar sta ji prinašala slovenskih knjig, jo učila slovenskega jezika in slovenskih pesmi.

Kmalu je zaslovela mlada Pavlina kot deklamatorica na odru solkanske in goriške čitalnice. Poizkušala pa je tudi sama zlagati pesmice in pisati povestice ... Do pesnikovanja pa jo je dovedla nesrečna ljubezen; tako poroča sama z naivno odkritosrčnostjo v pismu z dne 21./III. 1875. pesniku Josipu Cimpermanu*). Slovenec je bil, ki je vzbudil v njej prvo ljubezen in ki se je začela izlirati v slovenske pesmi.

*) «Ženski Svet», 1924, št. 1.—8.

SR 29. 1981

s. 259-296

UDK 886.3.09—312.5 »18«

Miran Hladnik

Filozofska fakulteta

SLOVENSKI ŽENSKI ROMAN V 19. STOLETJU*

Formalna analiza je ugotovila prepoznavalne značilnosti romanov Luize Pesjakove in Pavline Pajkove: motiv Pepelke, ljubezenski trikotnik, srečni konec, bolezen in zavezanost junakinje kategoričnemu imperativu. Izvor ženskega romana je iskati v smeri ženskosvetniške in dekliskovzgojne povesti, jurčičevskega ljubezenskega romana in nemškega ženskega romana tipa E. Marlitt. Periferni pomen slovenskega ženskega romana je razložljiv z dvojezičnostjo slovenskega meščanstva prejšnjega stoletja.

A formal analysis sieves out the following diagnostic characters of Luiza Pesjak's and Pavlina Pajk's novels: a Cinderella motif, a love triangle, a happy end, an illness and the heroine's boundness by a categorical imperative. The origin of the petticoat novel is sought in the tales dealing with female saints and young girls' education, in the love stories a la Jurčič's novels, and in the German petticoat novels of E. Marlitt type. The peripheral importance of the Slovene petticoat novel is explainable by the bilinguality of the Slovene middle class of the previous century.

0.1 Termin *ženski roman* prihaja iz nemške literarne vede, zaznamuje pa tisti del popularne pripovedne proze, katerega konzument je v glavnem ženska. Njej nasproti je druga velika, komplementarna skupina pripovednoprozne produkcije za množice, skupina pustolovskih romanov (indijanarice, kriminalke, ZF, potopisni, roparski, grozljivi roman itd.), ki so namenjeni moškemu bralcu.¹ Tu pa termin ne bo uporabljen v zgornjem smislu. Nadomestil ga bo pogosti alternirajoči tematski naziv *ljubezenski roman*, v katerega okviru — kot podtip ljubezenskega romana — se bo nahajal ženski roman. Tokrat ne kot roman za ženske, ampak kot roman, v katerem je glavna upovedena oseba ženska junakinja, torej pripoved, v kateri ženska doživi svoj roman (svojo ljubezensko zgodbo). Korpus slovenskih besedil, ki se je nabral pod to zahtevo, se je hitro skrčil, ko sem jih primerjal z dodatnimi kriteriji, po katerih definira žanr nemška literarna veda: meščanskost snovi, meščanska ideja, umetniška nezadostnost ali literarnozgodovinska nepriznanost itd.² Skratka, iskal sem besedila, ki se najbolj približujejo tipu romana nemške pisateljice Eugenie Marlitt, ki velja za ustanovi-

* Članek je del raziskave slovenske trivialne literature 19. stoletja.

¹ Francozi poznajo termin »le roman féminin«, vendar v pomenu 'romani, katerih avtorice so ženske' (prim. Mercier).

² Izločiti sem moral besedila kot Stritarjeva Rosana, Svetinova Metka, Koldrova Zvezdana in Marjetica ipd.

teljico in eno glavnih predstavnic ženskega romana, obravnavanega običajno pod naslovom kič. V mreži, s katero sem segel v mlako sumljivih pripovednoproznih spisov prejšnjega stoletja, sta ostali samo dve avtorici: Luiza Pesjakova in Pavlina Pajkova, ki so jima odvisnost od E. Marlitt očitali že sodobniki,³ in Antona Funtka povest *Iz spominov mlade žene* (Slovan 1887), ki je nisem vzel v analizo.

0.2.1 Luiza Pesjakova je v slovenščini napisala le dve deli te vrste, »izvirno novelico« *Rahela*⁴ (LMS 1870) in »roman« *Beatin dnevnik* (Krajčeva Narodna biblioteka 25—26, Novo mesto 1887). Novela *Rahela*, izšla le štiri leta za Marlittinim romanom *Goldelse*, s katerim datirajo začetek našega žanra, bi nam bila lahko vir ponosne misli, da vsaj pri ženski povesti nismo evropski zamudniki, če ne bi izkazovala prevelike stopnje pripovedne nespretnosti. Dogajalna shema nima pripovedne širine (premalto dialogov in scenariziranja, preveč zgoščene poročila). Niti nesrečni konec niti kraj dogajanja nista v skladu s predstavami o 'pravi' ženski povesti, pa vendar ob njej zaslutimo zgledovanje pri tem žanru. (Leto 1848. Grof Miloš sreča v gozdu nedolžno, pošteno in prijazno hčer grajskega logarja, s katero sta se v otroštvu skupaj igrala. Zaljubita se. On ji obljubi poroko, potem pa mora po materinem ukazu nazaj na Dunaj. Tu ga osvaja bogata in lepa princesa Ilona. Zaradi nje se z grofom Kolomanom zaplete v dvoboj. Vendar do obračuna ne pride, ker on v moralni stiski med pametjo in častjo zboli in hitro umrje. Ko *Rahela* zve za njegovo smrt, shira in gre čez leto in dan za njim v grob. Vsaj pokopana sta skupaj.)

Beatin dnevnik bi imel v tej analizi precej pomembnejše mesto, če bi izšel že takrat, ko je bil napisan (Sket ga je že leta 1882 za Kres zavrnil). Tako pa se uvršča šele za prvi izbruh tovrstne pripovedne proze Pavline Pajkove, ki je s količino svojega dela, še bolj pa zaradi živahnih polemik, ki jih je spodbudila, veliko bolj živo ostala v spominu slovenske literarne zgodovine. S svojo dnevniško obliko (Pajkova je ima samo še nekaj malega) dá sumiti na zgledovanje pri skupnih virih srednjeevropskega ženskega romana, pri angleškem razsvetljskem in sentimentalnem romanu ter nemških posnemovalcih Gellertu ali Sophie La Roche.

³ Zgodovina slovenskega slovstva 3, SM, Ljubljana 1961, str. 235; BL 2., SM, Ljubljana 1955, str. 258.

⁴ V članku so pod sinonimno rabljenima terminoma ženska povest in ženski roman obravnavana tudi besedila, ki nosijo podnaslov novela ali novelica. V vseh primerih je mišljena daljša pripovedna proza, tam nekje od 85 000 znakov (~ 30 str.) naprej.

Sirota Beata (kar pomeni 'blaga') Bergarjeva pride v podeželsko graščino za vzgojiteljico domačih hčerkic Roze in Viole. Deklice se takoj spoprijateljijo, tudi grofica in stara pestunja Ivana sta prijazni z njo. Z gojenkama zaide k porušenemu mlinu v zapuščeni dolini. Tam ji stara nora mlinarica pove zgodbo svoje hčere Anice, ki jo je zapeljal pokojni grof, potem pa se poročil s plemenito gospodično. Anica je razočarana skočila v vodnjak, materi pa se je zmešalo. Ivana pove Beati nesrečno ljubezensko zgodbo med Doro, grofovo hčerjo iz prvega zakona in sosedom, umetnikom Rihardom. Ker je Rihard samo bogat plebejec, ju je stari grof ločil; Doro je dal v zakon lahkoživemu baronu Feodorju. Rihard zdaj ves razrvan malo potuje, malo vrtnari doma, včasih pa pride na obisk h grofici in skupaj prebirajo Byronovega Manfreda v izvirniku.

V graščino pride na obisk noseča Dora, z njo pa pusta stara kneginja teta Pavlovna z živahno družabnico Zoë de Latour. Vsi se spoprijateljijo, samo plemiško napihnjene kneginje nobeden ne mara. Pride tudi Rihard; Beata je priča nesrečni, nepotešeni ljubezni med njim in Doro. Dora zasluti smrt, napiše poslovilno pismo Rihardu, naroči Beati, ki je že vseskozi zaljubljena v Riharda, naj se poroči z njim (ta ji obljubi, da bi ji »mogla napraviti le hipec veselja«), potem pa še isto noč umrje. Ko se pride od ljubice posloviti Rihard, Beata opazi njuno podobnost: Rihard je sin nesrečne Anice, torej Dorin polbrat (ravno tako kot Byronov Manfred Astarti). Rihard smrtno zboli, Beata mu požrtvovalno streže, da ozdravi. Ko se ona vrne z družino iz Benetk, kjer so bili na počitnicah, jo Rihard prerojen zasnuje. Poročita se, čez eno leto rodi Beata hčerkico Dorico.

0.2.2 Da bo predstava ženske povesti jasnejša, bom navedel še povzete dogajanja v eni izmed novel Pavline Pajkove, v *Blagodejni zvezdici*:

Revna, dobra in pametna sirota Ada se odpravi iz zavoda gospe Barbare, ki jo hoče poročiti s svojim sinom Feliksom. Gre k bogati fužinarski družini Berthold za družabnico najmlajšemu hromemu sinu Oskarju. Svoje delo vestno opravlja, zato je vseh očetu in najstarejšemu sinu Brunu (27), ki je zaročen s pusto Kornelijo (25), ne pa častihlepni in brezsrčni materi. Nadleguje jo Hugo, srednji sin, lahkomišelni vojak. Ob smrti ubogega Oskarja (16), kateremu je bila edina zaupna oseba, Bruno ljubosumno zahteva od Ade priznanje, da Huga ne ljubi. Ko mu ta po volji odgovori, ji izda svojo ljubezen in jo zasnuje. Kljub družinskemu pretresu se poročita in Ada v družino prinese spet normalno življenje (mati ne hodi več po obiskih v »izvenrodbinske kroge«, Hugo se umiri in poroči). Tudi Feliks dobi svojo ženo. Kornelija pa ostane sama.

V obeh do zdaj navedenih primerih gre za ljubezenski roman guvernante oziroma družabnice. Za nekaj zelo podobnega gre tudi v Pavlininem najbolj znanem romanu Slučaji usode in njeni noveli Mačeha. Takšna podobnost kar kliče po analizi skupnih značilnosti.

SLOVENSKI GLEDALIŠKI MUZEJ

K

4838/1

821.163.6.09"15/18"

020090174

COBISS •

Marjeta Žebovec

Slovenski književniki

rojeni do leta 1899

Luiza Pesjak

Rojena je bila 12. junija 1828 v Ljubljani. Njen oče je bil odvetnik dr. Crobath, pri katerem je nekaj časa delal France Prešeren. Ker se kot deklica ni mogla redno šolati, so ji doma omogočili, da si je pridobivala znanje v zasebnem Frölichovem zavodu. Veliko se je naučila tudi od brata, ki je obiskoval gimnazijo. Bila je zelo izobražena, tako splošno kot na področju literature, poznala je pomembnejše tuje jezike. V domači hiši se je seznanila z vsemi takratnimi kulturnimi ustvarjalci, tudi s Francetom Prešernom, ki je kot pesnik močno vplival nanjo. Njen mentor za pisanje pesmi je bil Peter Petruzzi. Pisala je v nemščini. Po očetovi smrti se je leta 1848 poročila s podjetnikom Simonom Pesjakom in se posvetila družini: vzgoji petih hčera. V

Luiza Pesjak (Hrani NUK, Kartografska in slikovna zbirka)

družini so govorili nemško in francosko, šele pod vplivom domačega učitelja Antona Lesarja, ki je njene hčere učil slovensko, se je tudi sama posvetila svojemu materinemu jeziku. Ob tem se je seznanila tudi s čitalniškim gibanjem in se navdušila zanj. Šele v zrelih letih, po letu 1860, je začela pisati slovenske pesmi. Prva njena slovenska pesem je bila objavljena leta 1864 v *Novicah*. Objavljala je v vseh tedanjih slovenskih časnikih in revijah. Pisala je pesmi, prozo in dramska besedila, napisala je libreto za Gorenjskega slavčka in nedokončano tragedijo v petih dejanjih *Prešeren*.

Slovensko je znala slabo in to so ji poznejši rodovi zamerili, ker niso vedeli in upoštevali, da se je v okolju, v katerem je živela, govorilo nemško. Zadnja leta življenja je preživela osamljena. Umrla je 1. marca 1898 v Ljubljani.

Dela:

Libreto za opero Gorenjski slavček; France Prešeren: klubski prikaz po žaloigri Luize Pesjakove in Črtomira Zorca prir. Marjan Belina; Svitoslav Zajček, vesela igra v enem djanji; Beatin dnevnik; Proslov; pesniška zbirka Vijolice; prizor Na Koprivniku

POZABLJENA POLOVICA

Portreti žensk 19. in 20. stoletja
na Slovenskem

Zbrale in uredile:

Alenka Šelih, Milica Antić Gaber,
Alenka Puhar, Tanja Rener, Rapa Šuklje,
in Marta Verginella

Ljubljana, 2007

Luiza Pesjak (1828–1898)

**Pisateljica in pesnica, avtorica
(skorajda) prvega slovenskega ženskega
romana**

Luiza Pesjak je svoje literarno življenje začela kot junakinja posvetilne pesmi. Bilo ji je šestnajst let, želela si je pisati, ko ji je pesnik sporočil:

*»Če čutiš val navdiha v prsih plati,
če nótranji te bog v petje tira,
tu res ni dana druga ti izbira,
ko bratovščini Sapfe se zadati.«*

Avtor je bil sam France Prešeren. Verze hčerki svojega delodajalca Blaža Crobatha, pozneje poročeni Pesjak, je objavil v nemščini pod naslovom *An eine junge Dichterin*. V slovenščino jih je prevedel Anton Sovre. Kramljali so namreč pri Luizi doma, kjer jo je Prešeren poučeval v zgodovini, latinščini in celo angleščini, slej ko prej nemško in francosko. Prešeren je Luizi prve verze posvetil že dve leti prej, 21. junija 1842 ob šestih zvečer, kot zapoznelo voščilo ob štirinajstem praznovanju godu (*Dem Wohlgeborenen Fräulein Aloisia Crobath [Blagorodni gosposdični Alojziji Crobath]*). Pohvalijo jih prešernoslovci ravno ne.

Kako samoumevna je bila Luizina izbira nemščine, dokazuje to, da je Prešeren k slovenskemu pesnjenju ni nagovarjal. Dovolj se mu je zdelo že, da je njegovo pesem Izgubljena vera prevedla v nemščino; ji je pa menda v izvod poklonjenih Poezij napisal slovensko posvetilo. Šele dolgo po Prešernovi smrti, ko je petim hčeram priskrbela med drugimi tudi učitelja slovenščine Antona Lesarja, se je začela slovenščine učiti, se nad njo javno navduševati in v njej pisati. Tega vendar ni počela na račun nemškega snovanja, ne, naprej je pisala v obeh jezikih.

Velik del leposlovnega opusa Luize Pesjak je ohranjen vzporedno v slovenski in nemški varianti, denimo potopisne pesmi *Slike iz Italije* (*Reisebilder*), *V Draždanih*, avtobiografski zapisi. Leta 1885 je objavila zbirko otroških pesmi *Ins Kinderherz* (*V otroško srce*), več pesniških zbirk pa je obtičalo v rokopisu, na primer *Zwischen Moos und Tannezweigen* (*Med mahovi in vejami jelk*), ki je bila pripravljena za natis leta 1896. Slovenske germaniste čaka še zanimiva naloga ugotoviti, ali je bilo kaj njenega daljšega objavljeno v tedanjih nemških družinskih revijah, recimo povest

Marie, lirsko-epska pesnitev *Was die Waldquelle erzählt* (Kaj pripoveduje gozdni studenec) ali pesmi iz zbirke *Kleine Lieder* (Drobne pesmi).

V slovenski kulturni krog je stopila zelo deklarativno leta 1864, ko ji je Janez Bleiweis v Novicah natisnil 'mojo prvo slovensko pesmico' *Kar ljubim*:

*»Ljubim Sloven'jo, ji roko podam,
Bog jo potrdi in živi jo nam!«*

Takoj je postala prva pesnica Novic, romantične domoljubne verze pa ji je objavljal tudi Slovenski glasnik v Celovcu. Trudila se je za uspeh slovenske poezije v nemških časopisih in v ta namen prevajala Prešerna, Koseskega in druge, slovensko čitalniško sceno pa je bogatila s prevodi in priredbami nemških veseloiger (izhajale so v zbirki Slovenska Talija) ter bila v čitalnici sploh zelo dejavna. Preizkušala se je s priredbo Krsta pri Savici za libreto in uspela z libretom za opereto Gorenjski slavček, ki so ga po uglasbitvi Antona Foersterja izvedli leta 1872. V rokopisu je pustila nedokončano tragedijo Prešeren.

Luiza Pesjak se je družila in si dopisovala z vso moško pisateljsko četo druge polovice 19. stoletja, s poljskim izgnancem Emilom Korytkom, ki ga je njena mati, tudi Poljakinja, solidarno sprejela pod streho, s Stankom Vrazom, s hromim pesnikom Josipom Cimpermanom (z njim najdlje in najbolj prisrčno), s prvo avtoriteto slovenske književnosti Josipom Stritarjem in s Franom Levstikom, ki ga je zelo občudovala (on pa nje ne preveč). S pesmimi je polnila vse slovenske periodične publikacije: Stritarjev Zvon na Dunaju, Letopis Matice slovenske, otroški časopis Vrtec in Kalendar Mohorjeve družbe. Najbolj si jo je znal prisvojiti Stritar:

»Brez uvoda! Zvonu je potreba ženske pomoči! In te mu morete dati Vi! Morete, zato tudi morate! Ker menim, da Vas poznam, upam da ne bodete krivo umeli mojih besed! (...) Ženska roka, srečna roka! Ako ima že Pavlina (sans comparaison) svojo moč, kaj šele – Lujiza! Torej, gospa! Brez poklonov! Posvetite novemu listu svojo blago pomoč, bodite mu zvesta sodelavka.«

Ko je Zvon utihnil (s Stritarjem sta se že prej odtujila), se je preselila h Besedniku in mariborski Zori, kar ji je morda nakopalo kratko zamero pri Ljubljanskem zvonu, ki ga je urejal Fran Levec, vendar se že v drugem letu izhajanja tega osrednjega slovenskega časopisa njeno ime pojavi tudi tam.

Moška ekskluzivna slovenska literarna zgodovina najbolj hvali otroške pesmi iz zbirke Vijolice: Pesmi za mladost (1889). Na kratko in omalovažujoče opravi z edinim slovenskim dolgim pripovednim besedilom,

romanom Beatin dnevnik, ki je pravzaprav njeno osrednje in najpomembnejše delo. Razlogi za takšno presojo niso samo moške šovinistične narave, češ naj se ženska drži otroške literature, ampak izvira iz odklonilnega stališča do pripovednega žanra ženskega romana. Sodobniki so Luizo Pesjak spremljali z deljenimi čustvi: po eni strani jim je izobrazena in uglajena avtorica imponirala in so jo vabili k sodelovanju ter jo dajali za zgled, takoj ko se je poizkusila v žanru, ki ni sodil v program nacionalne literature, pa je naletela na odklonilno stališče.

Njeni prozni začetki so vzporedni Jurčičevim: povestici Očetova ljubezen in Dragotin (1864) sta izšli istega leta kot Jurij Kozjak, v ustanoviteljsko dobo slovenske proze spadajo tudi že solidno dolga Rahela (1870), Moja zvezdica (1871), Popotni spomini (1884) in avtobiografski odlomek Iz mojega detinstva (1886). 'Izvirna novelica' *Rahela* je izšla štiri leta za romanom Goldelse Eugenie Marlitt, s katerim Nemci datirajo začetek ženskega romana.

Čeprav je Rahela začetniška, za zgled povzetek zgodbe. Piše se leto 1848. Grof Miloš sreča v gozdu nedolžno in prijazno logarjevo hčer, s katero sta se v otroštvu skupaj igrala. Zaljubita se, on ji obljubi roko, potem pa mora po materinem ukazu nazaj na Dunaj, kjer ga osvaja bogata in lepa princesa Ilona. Zaradi nje se z grofom Kolomanom zaplete v dvoboj, vendar do obračuna ne pride, ker v moralni stiski med pametjo in častjo zboli in umrje. Rahela shira in gre čez leto in dan za njim v smrt, pokopljejo ju skupaj.

Beatin dnevnik (1887) bi bil prvi slovenski ženski roman, če bi izšel takrat, ko je bil napisan. Pa ga je doletela nesrečna usoda, da ga je urednik Jakob Sket leta 1882, ko mu ga je ponudila, zavrnil. Najbrž se mu je zdelo, da bralec takšne zgodbe lahko bere v nemščini, kar je po izidu naglas povedal Janko Kersnik. Ko je po petih letih čakanja nazadnje le izšel v zaporednih dveh zvezkih zbirke Narodna biblioteka pri novomeškem založniku Janezu Krajcu, se je le še priključil seriji besedil istega žanra, s katerimi je slovensko publiko zasula Pavlina Pajk. Z dnevniško obliko dá sumiti na zgledovanje pri skupnih virih srednjeevropskega ženskega romana, to je pri angleškem razsvetljskem in sentimentalnem romanu ter pri nemških posnemovalcih Gellertu ali Sophie La Roche. Po dolžini prekaša skoraj vse, kar so slovenski pripovedni klasiki napisali do tedaj, in se že zato zaslužno ponaša s podnaslovom roman.

V njem se vse suče okrog ljubezni, ki hoče prestopati meje med socialnimi stanovi, in smrti, ki je posledica takšnih prepovedanih želja. Sirota

Beata Bergar pride na podeželsko graščino za vzgojiteljico Roze in Viole. Z gojenkama se sprehodi do porušenega mлина v zapuščeni dolini, kjer jim stara nora mlinarica pove zgodbo hčerke Anice, ki jo je zapeljal pokojni grof, potem pa jo zapustil, zaradi česar je Anica skočila v vodnjak. Beata izve za še eno nesrečno ljubezensko zgodbo, ki se je pred leti spletla med Doro, grofovo hčerjo iz prvega zakona, in umetnikom Rihardom. Ker je bil Rihard samo bogat plebejec, je stari grof preprečil poroko in dal Doro v zakon lahkoživemu baronu Feodorju. Rihard zdaj ves razrvan malo potuje, malo vrtnari, včasih pa pride na obisk h grofici in skupaj v angleščini prebirajo Byronovega Manfreda. Graščino obišče noseča Dora, ki pa nenadoma zasluti smrt, napiše poslovilno pismo Rihardu in še isto noč umre. Da bi ji »mogla napraviti le hipec veselja«, ji Beata pred smrtjo obljubi, da se bo poročila z Rihardom, v katerega se je že na prvi pogled zaljubila. Ko se pride od mrtve ljubice poslovit Rihard, Beata opazi njuno podobnost: Rihard je sin nesrečne Anice, torej Dorin polbrat (ravno tako kot Byronov Manfred Astarti!) in je grof zato prepovedal njuno zvezo. Rihard od žalosti nevarno zboli in Beata mu požrtvovalno streže, da ozdravi. Ko se ona vrne z družino iz Benetk, kjer so bili na počitnicah, jo Rihard prerojen zasnuje. Poročita se in čez eno leto dobita Dorico.

Razčustvovanost romanesknega personala je v soglasju z arkadijsko idilo prelestne narave, oboje pa se nazadnje znajde v službi domoljubnega apela: »Zahajajoče solnce sije skozi tinovo okno, sobo zlateč ... Poglediva skozi okna! Najprej na levo. Širôko, cvetočo dolino vidim. Razprostrani travnici se tu nasmihajo, bahajoč se v pisanem lišpu stotérih cvetlic, in polno klasje jim z zlatimi glavami prikimava. Mnogo snažnih hišic se vidi in sem ter tja se razprostira senca košatih lip in búkev. Pastirji počivajo v nji, trobeč na rogóve, živinica se pase in žvrgoleči ptiči se veselé svojega življenja. Cvetóča podoba je obrobljena z zelenimi lepimi hribi in najmodrejše nebó se razpenja čeznjo ...« Sicer je roman spretno, enigmatično, kultivirano in mestoma celo z duhovito ironijo napisano delo.

Ironija usode pa je, da so se hčerke Luize Pesjak, kakor je že bila sama navdušena za vse slovensko in slovansko, preselile v tujino in se ponemčile; Helena je postala znana operna pevka. Po zlomu moževega prevozníštva in trgovine je avtorica živela skromno in umrla 31. marca 1898 precej zapuščena.

Miran Hladnik

VIRI

France Kidrič, Pesjakova Luiza, SBL, s. v.

Miran Hladnik, Slovenski ženski roman, SR XXIX (1981): 259–296; <http://www.ijs.si/lit/zenskir.html-l2>.

Tina Mulec, Proza Luize Pesjak: diplomska naloga, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2000.